

W. Arthur Lewis'in Ekonomi Bilimine Katkısı Üzerine

Ronald Findlay
Süleyman ÖZDEMİR*

Giriş**

Çağımızda iktisat biliminin temel kaygısı, ekonomik kalkınma sorunu ile Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkelerde yaşayan milyonların kişi başına düşen gelirlerinde sürekli bir artışın elde edilmesinde başarı sağlamak olmuştur. Bu konunun önemi, son 30 yıl içinde ekonomistleri “ulusların refahının doğasını ve nedenlerini yeniden araştırmaya” yöneltmiştir. Ekonomistler, önceki yüzyıl boyunca, kaynakların paylaşımı ve istihdam ve gelirin dengede tutulması ile ilgili araştırmaları terk etmişti. Yakın zamanlarda yeniden canlanan bu alana dikkat çekici katkılarda bulunan çok sayıda seçkin ekonomist arasında Princeton Üniversitesi'nde tanınmış bir şahsiyet olan Prof. Dr. W. Arthur Lewis de bulunmaktadır***. Bu makalenin amacı, Lewis'in katkılarının doğasını ve önemini anlatmak ve değerlendirmektir.

I – Lewis, 1915 yılında Batı Hint Adaları'ndan biri olan St. Lucia adasında doğmuştur. London School of Economics'e devam etmiş, 1940 yılında doktorasını elde etmiş ve savaştan sonra orada uzun yıllar ders vermiştir. Lewis'in ilk üç kitabı, bu tarihlerde yayınlanmıştır. *Economic Survey 1919-1939* (Allen and Unwin, 1949) adlı kitabın temelleri, öğrencilerine dönemle ilgili arkaplan bilgilerini anlattığı bir ders ile atılmış, ancak kitabın Sunuş'unda da bahsedildiği gibi, mütevazı bir dersin kaynaklarından doğan kitap, daha sonra “dünya iktisat tarihinin oluşumunda iki savaş arası dönemi yorumlayan tutkulu bir çabaya dönüşmüştür”. Lewis'in “dünya iktisat tarihi”ne yönelik ilgisi, kariyeri boyunca onunla birlikte olmuştur. Lewis'in 30 yıl sonra basılan en son kitabı, 1870 ile 1913 arasında dünya ekonomisinin evrimi konularına tahsis edilmiştir. Onun kalkınma ekonomisi üzerine yayınladığı bu çalışmasının temel noktalarından bir tanesi, az gelişmiş ülkelerin problemlerini asla ayrı düşünmemesi, devamlı surette müstakil bir bağımsız sistem olarak dünya ekonomisiyle birlikte ele almasıdır.

Ayrıca, bu dönem içerisinde yayınlanan bir başka kitabı *Overhead Costs* (Allen and Unwin, 1959) olup, kitap, endüstriyel şirketlerin ve kamu kuruluşlarının

* Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

** Bu makale, Ronald Findlay tarafından *The Scandinavian Journal of Economics*'te yayınlanan “On W. Arthur Lewis' Contributions to Economics” adlı makalenin Türkçe çevirisidir (Vol.: 82, No: 1, 1980, pp. 62–79). Çeviri için yazardan izin alınmıştır.

*** Arthur Lewis, sosyal politika alanındaki çalışmalarıyla Nobel Ödülü alan ilk kişidir. 1979 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür (Çevirmenin notu).

problemlerine para teorisinin uygulanması konusunda kaleme alınan denemelerden oluşan bir koleksiyondur. Elektrik ve telefon hizmetlerinin fiyatlandırılması hakkındaki “two-part tariff” konusuyla ilgili olan bölüm, bu projenin eksiksiz bir analizini yapmıştır. Bunun yanında, perakende satış yapan dükkanların optimum sayısının ne olacağı sorusu üzerinde duran “perakende ticarete rekabet” (competition in retail trade) ile ilgili olarak çok ilginç bir modeli de vardır. Lewis'in, alışveriş yapılabilecek çok sayıda satış yerinin müşterilere sağladığı rahatlığa (customer convenience) karşı ölçek ekonomilerinin dengelenmesi açısından öne sürdüğü çözüm, çok kısa bir süre önce Lancaster ve arkadaşları tarafından optimal ürün çeşitliliği konusunda gerçekleştirilen çalışmayı andırmaktadır. Londra döneminde yazılan üçüncü kitap, konunun erkenden tartışıldığı ***Principle of Economic Planning*** (Allen and Unwin, 1949)'dır.

Lewis'in Manchester'a taşındıktan sonra, London School'da geçirdiği süre, ki burada Stanley Jevons Politik Ekonomi Kürsüsü'nde (Stanley Jevons Chair of Political Economy) görev almıştır, onun kalkınma ekonomisi konusundaki çalışmalarının hazırlık dönemi olarak düşünülebilir. Harry Johnson ve Ely Devons ile birlikte, Endüstri Devrimi'nin merkezi ve de sembolü olan kasvetli bir Kuzey şehrinde yaşaması, 50'li yılların ortasında Manchester School'da yayınladığı çok sayıda heyecan verici makalelerinden de görüleceği üzere, onun için teşvik edici/uyarıcı bir ortam olmuştur. Lewis'in en ünlü iki çalışması, ***“Economic Development with Unlimited Supplies of Labor”*** (Manchester School, May, 1954) ve ***Theory of Economic Growth*** (Allen and Unwin, 1955), onun kariyerinde belirleyici olan bu dönemde yazılmıştır.

Theory of Economic Growth adlı çalışma, başlığın ifade ettiğinden daha geniş bir alanda yazılmıştır. Kitap, yalnızca sermaye birikimi, teknik gelişme ve nüfus artışını değil, ayrıca coğrafya, sosyal yapı, dini ve kültürel değerler, politik kurumlar ve insan güdü psikolojisini de tartışmaktadır. Dikkatler büyük oranda az gelişmiş ülkeler üzerine yoğunlaşırken, kitap, gelişmenin her düzeyinden bulunan toplumları ilgilendiren ekonomik büyüme ve sosyal değişim problemleriyle ilgilmiştir. Kitabın amacı, herhangi bir yeni teori ya da görüş öne sürmekten ziyade, konuyla ilgili mevcut bilginin bir sentezini sağlamak olduğundan, bu makalede onun içeriğini özetleyici ve yorumlayıcı çabalarda bulunulmayacaktır. Bununla birlikte, dikkatlerin çekilmesi gereken gerçek, “büyüme cinneti” (growth mania) ile ilgili eleştirilerinin rağbet gördüğü günlerden önce, Lewis'in kitabın Ek kısmında sorduğu ve etkin bir şekilde cevaplandığı anlamlı bir sorudur: “Ekonomik büyüme arzu edilir bir şey midir?” Lewis, açık bir şekilde söylemektedir ki, ekonomik büyümenin sağladığı yarar, eşittir artan mutluluk demek değildir ve bunun böyle olduğuna dair hiçbir delil de yoktur; aksine ekonomik büyüme, insana kendi çevresi üzerinde daha fazla kontrol vererek, seçim alanını genişletmekte, böylece özgürlüğü artırmaktadır. Yine, “kadınların özgürlüğü”nün yükselişe geçmesinden çok önce de şu cümleleri yazmıştır: “Ekonomik ilerlemenin erkekler

açısından iyi ya da kötü olup olmadığını tartışmak erkekler açısından gizli kalmış bir anlam taşımazken, kadınlar açısından ekonomik büyümenin arzu edilebilirliğinin tartışılması, kadınların yük hayvanları olmayı sona erdirmeye şansını elde etmeleri ve insan ırkına katılmaları gereğinin tartışılıp tartışılmaması anlamına gelecektir.”

Lewis, 1963 yılında Princeton Üniversitesi'nin Woodrow Wilson Kamu ve Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde (Woodrow Wilson School of Public and International Affairs) altında yer alan, “James Madison Politik Ekonomi Kürsüsü”nde (James Madison Chair of Political Economy) görev yapmıştır. O, ayrıca Batı Hint Adalarında değişik önemli idari pozisyonlarda görev almış ve çok sayıda Afrika ülkesine, B.M.'ye ve Dünya Bankası'na danışmanlık yapmıştır. Princeton'da *iken Development Planning* (Allen and Unwin, 1965) adıyla, alanında otorite olarak görülen bir ders kitabı yayınlamış ve ardından öğrencileriyle birlikte denemelerden oluşan bir cilt derlemiştir (*Tropical Development 1880-1913*, Allen and Unwin, 1970). Aynı zamanda, kamuya yönelik konuşmalarından oluşan üç setlik kitap yayınlamıştır. Bu kitapların her biri, çok geniş bir yelpazede yer alan konuları çok kısa bir şekilde ele almasıyla dikkat çekmektedir. 1969 Wicksell Konferansları ile 1978 Janeway Konferansları, ticaret ve kalkınma ile ilgili araştırmalarının ana hatlarıyla ilişkili olduğundan aşağıda ele alınacaktır¹. *Politics in West Africa* (Oxford University Press, 1965) adıyla yayınlanan Whidden Konferansları, Batı Afrika bağlamında demokrasi ve kalkınma arasındaki ilişkinin önemli konuları üzerinde durmaktadır. Bu Konferanslar, politika bilimine değerli katkılarda bulunmasının yanında, yazar tarafından liberal değerlere yönelik samimi bağlılığını sergilemesi ve tek-partili ülke iddiasını reddetmesi bakımından da hatırlanmaya değerdir. Onun bu görüşlerinin, “kalkınma için diktatörlük” fikrini destekleyen Batılı entelektüeller tarafından okunması gereklidir.

II – Isaiah Berlin'in, düşünürleri “kırpiller” ve “tülkiler” olarak ayıran meşhur sınıflandırmasındaki terimleriyle, Lewis şüphe götürmez bir şekilde kırpidir. 1954 yılında yazdığı “Sınırsız Emek Arzı Yoluyla Ekonomik Kalkınma” (Economic Development with Unlimited Supplies of Labour) adlı makalesinde çok önemli bir fikir ileri sürmüştür. Onun daha sonraki çalışması, ki doğrusu kalkınma ekonomisi literatürünün büyük bir parçasıdır, büyük ölçüde bu ana fikrin anlamı ve sonuçları üzerinde gerçekleşen geniş yorumlar olarak görülebilir. Hatta, tek bir makalenin bütün bir alanı hakimiyeti altına alındığı gibi bir düşünce de rahatlıkla akla gelmektedir. Çalışmanın önemi dolayısıyla, bu makalede önemli bir alanı bu yazının içeriğini incelemeye ayırmak gerekli olacaktır.

Kabaca ifade edilecek olunursa, ekonomiye üç farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlar, Klasik, Keynesyen ve Neoklasik'tir. Marksist yaklaşım, buradaki amacımız bakımından Klasiklere yakın olduğundan, ayrı bir şekilde ele

¹ Bu konferanslar, Lewis (1969) ve Lewis (1977) olarak yayınlamıştır.

alınmayacaktır. Keynesyen yaklaşımda, hasıla / çıktı, herhangi bir arz faktörü ya da emek ve sermaye tarafından değil, ancak efektif talep eksikliği tarafından sınırlandırılmaktadır. Biz her ne kadar, günümüzde ekonomi tam istihdama yaklaştığında ne yapılması gerekir sorusu hakkında net bir cevaba sahip değilssek de, bunun çaresi, özellikle de derin bir depresyon döneminin ortasında, çok açıktır. Tam istihdam halinde, hem işgücü hem de sermaye kıttır ve neoklasik yaklaşım, marjinal verimlilik ilkesi prensibi doğrultusunda her iki faktörü de ödüllendirmeyi kararlaştırır. Lewis, yüksek oranda tam istihdam ve tam kapasite kullanımı koşulları altında işleyen, entegre iş piyasalarına sahip olan gelişmiş endüstriyel ekonomiler için bu yaklaşımı yararlı bulmaktadır. Ancak, az gelişmiş ülkeler için, klasik metoda geri dönmeyi daha uygun bulmaktadır.

Klasik metot, vasıfsız işgücü için, biyolojik anlamda “geçim gereksinimlerini” değil de, sosyal sözleşme ile belirlenen reel bir ücret oranını şart koşmaktadır. Böylece Lewis, gelişmiş ülkeler için değil de, az gelişmiş ülkeler için reel ücretlerin dış kaynaklı olduğuyla ilgili olarak Sraffa ya da Cambridge görüşüne uyumluluk göstermektedir.

Lewis'in, “dual bir ekonomi” olarak gördüğü az gelişmiş ülkeler, “kapitalist” ve “geleneksel” sektör olarak iki kısımdır. “Geleneksel” sektörde, işgücü, esasen kendi başına çalışanlardan, kırsal alanda aile çiftliklerinde ya da küçük ticari işlerle uğraşanlardan, ev hizmetçiliği, feodal uşaklık ve benzeri şekillerde hizmet işlerinde bulunanlardan oluşmaktadır. İstihdamın amacı, ister kendi başına çalışanlar, ister aile üyeleri, isterse ücretle çalışanlar olsun, temel olarak tüketimdir. Diğer yandan, “kapitalist” sektörde istihdamın amacı, yatırımın kaynağı olan ve bu yolla gelecekte daha fazla istihdam demek olan, kar yaratmaktır. Lewis, bu çalışmasında açık bir şekilde, Adam Smith'in “üretken” (productive) ve “üretken olmayan” (unproductive) işgücü arasındaki ayrımından yararlanmakta ve Lewis'in bu konuda Smith'i yorumlaması, Myint'in (1948, 5. Bölüm) çok önemli kuramsal çalışmasıyla da uyumaktadır. Myint, Smith'in üretken işgücünü tercih etmesinin, “materyalistik yanılmaca”dan kaynaklanmadığını, aksine durgunlukla başa çıkabilmek için büyümeyi destekleyici bir arzudan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu anlamda, tabii ki üretken işçi “kapitalist” işçi olarak ifade edilebilir ve bu model 1920-30'lu yıllardaki Sovyetler Birliği ile günümüzün komünist Asya ülkelerine de oldukça uygundur.

“Kapitalist” sektörde dışsal bir veri olarak reel ücret, “geleneksel” sektördeki mevcut alternatif kazançları aşmaktadır, bundan dolayı kapitalist sektördeki istihdam, arz tarafından değil de talep tarafından baskılanmaktadır. Lewis, bu noktada, işgücünün “sınırsız arzı” (unlimited supplies of labor)'ndan bahsetmektedir. Ücret ve teknoloji mevcut halleriyle kabul edildiğinde, kapitalist sektörde istihdam düzeyini sermaye stoğunun hacmi belirlerken, sermaye-emek oranını ve kar oranını ise kar maksimizasyonu belirlemektedir. Diğer yandan, Lewis, tüm ücretlerin tüketime harcandığını, bu nedenle tasarrufların tek

kaynağının karlar olduğunu öner sürerken, bir Klasik gibi düşünmektedir. Onun modelinde büyüme oranı, von Neumon modelinde ya da Kaldor-Robinson Cambridge teorisinde olduğu gibi, kar oranına ve karlardan tasarruf eğilimine eşittir. İşgücü talebi, nüfus artışından daha hızlı bir şekilde genişleyebilmektedir. Bunun nedeni, küçük hacimli tarımsal faaliyetler, kırsal işsizler ve kadınların artan oranda işgücüne katılım oranları (tüm bunlar, her zaman kullanılabilir bir işgücü deposu oluşturmaktadır) gibi nedenlerle reel ücretlerin yükselmemesidir. Bu deponun tüketileceği tek bir durum vardır; o da, talep ve arz tarafından içsel nedenlerle belirlenen tek bir ücret düzeyinin geçerli olduğu bütünleştirilmiş bir işgücü piyasasının varlığıdır. Bu noktada ekonomi gelişmiştir ve Neoklasik yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Reel ücret, klasik Sanayi Devrimi çağı olan 1780'den 1840'a kadar iki nesil boyunca hemen hemen sabit kaldığından, İngiltere'de ekonomik tarihçe bu modele çok uygundur. Buna benzer diğer örneklerin bulunması da mümkündür. Bununla birlikte, günümüzün gelişen ülkelerinde, reel ücret oranlarının genellikle yükselmekte olduğu gözlenmektedir. Kısa dönemde arzı çok sınırlı olduğundan, yalnızca çeşitli türdeki vasıflı işgücü için bunun olması beklenmektedir. Her an sabit olan, fakat zaman içinde genişleyebilir durumda olan sermaye stoğunun, hem "insan" hem de "fiziki" sermayeyi içerdiği ifade edilebilir. Vasıflı işgücü üzerinden elde edilen değer farkı, belirli türdeki fiziki sermayeden elde edilen rant benzeri gelirlerde olduğu gibi, eğitim ve mesleği eğitim yoluyla bu girdilerin arzının genişlemesini teşvik edebilir. Bu şekilde, eğer vasıflı işgücüne olan talep, vasıfsız işgücüne olan talepten daha hızlı bir şekilde artarsa, ki böyle bir durumun ekonomik gelişme süreci boyunca ortaya çıkacağı beklenebilir, ortalama ücret yükselecektir. Böylece, yalnızca vasıfsız işgücü için reel ücret oranının arttığı bir ortamda, gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü piyasasına ilişkin Lewis'in görüşünün mü, yoksa Neoklasiklerin görüşünün mü daha uygun olduğuyla ilgili bir problem ortaya çıkabilir.

Belli bir aralığın üzerinde, her durumda, cari bir reel ücret düzeyinde mükemmel derecede elastik bir işgücü arzına sahip olmak, Lewis'in yaklaşımının ruhuna uygun düşmektedir. Lewis, yalnızca sendika baskısı ya da hükümet müdahalesi gibi dış güçlerin bir sonucu olarak zaman içinde ücretin artışına izin vermektedir. Yalnızca Neoklasik yaklaşımda geçerlidir ki, reel ücrette artış, ancak orijinal ücret düzeyindeki talebin aşılmasıyla ortaya çıkmalıdır. Hem kırsal ve kentsel işsizliğin, hem de çoğu az gelişmiş dünyada açık kentsel işsizliğin çok yaygın olması nedeniyle, bu durumun bağdaştırılması güçtür². Reel ücretin, verimlilik artışlarındaki oran kadar arttığını, kar oranını sabit bıraktığını iddia etmek, mantıklı bir hipotezdir. Kentsel işsizlikle ilgili popüler Harris –Todaro (1958) modeline eşlik eden çok sayıda araştırma, alternatif kırsal kazançların haricinde, kentsel sektörde

² Kanıt için bkz.: Turnham (1971).

dışsal bir etkiyle belirlenmiş reel ücreti doğrularken Lewis'i takip etmektedir. Bu ücret, kentsel-kırsal ücret farklılığı ile ilgili işsizlik olasılığı tarafından dengelenen bir göç akımını teşvik etmektedir.

Lewis, “ekonomik kalkınma teorisinde temel sorun”u açıklamaya çalışırken, bu modelinin amacını dikkate almaktadır. Onun için, daha önceleri ulusal gelirin yüzde 4 ya da 5'ini ya da daha azını tasarruf eden ve yatırıma dönüştüren bir toplumun, kendisini ulusal gelirin yüzde 12 ya da 15'i hatta daha fazlası oranında gönüllü tasarruf yapan bir ekonomiye dönüştürmesi sürecini anlamak önemlidir. O'nun modeli, bu gerçeği, herhangi bir veri gelir tipinin tasarruf eğilimindeki bir artışın sonucu olarak değil, aksine “kapitalist” sektörün görece genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan karların paylaşımındaki artışın bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Chenery & Syrquin (1975), bu temel hipotezi destekleyici yöndeki çalışmaların ekonometrik sonuçlarına işaret etmektedir. Bu sonuçlara göre, “tasarruf sahiplerinin gelirlerinin görece olarak ulusal geliri artırması nedeniyle, tasarruflar görece olarak ulusal geliri yükseltmektedir.”

“Kapitalist” sektörün kökenleri, teknolojik değişim oranının ve karlardan elde edilecek tasarruf oranının belirleyici faktörleri olduklarından, bu modelin alanının dışında kalmaktadır. Bunlar, açık bir şekilde her ülkenin kendi özel tarihi koşullarına ve bir disiplin olarak ekonominin alanı dışında kalan geniş kapsamlı sosyal ve kültürel güçlere bağlı olacaktır³. Hangi nedenle olursa olsun, bir kez bu süreç başlarsa, “kapitalist” sektördeki büyüme oranı sabit kalsa bile, ekonomideki büyüme bir bütün olarak hızlanacaktır. Bu koşullarda, büyüme oranı durmadan artacaktır; ancak, bu artış azalan bir oranda gerçekleşecektir. Bunun nedeni, büyümenin kapitalist sektörün büyüme oranı tarafından sınırlandırılmış olmasıdır.

Bununla birlikte, sonuçta sınırsız emek arzı koşulları bir sona ulaşacaktır. Böylece, büyümenin, bütünleştirilmiş bir işgücü piyasası ve sabit bir tasarruf oranı öngören neoklasik bir model tarafından yönetildiği düşünülebilir. Başlangıçta, sermaye büyüme oranı büyümenin doğal oranını (nüfus artışı artı işgücünü artırıcı teknik değişim) aşacaktır. Bu nedenle, bu aşamada büyüme oranı, aşağıda açıklanan durumla sınırlanarak asimptotik olarak doğal orana yaklaşmaktadır.

Bu yüzden, iki model birlikte, büyüme oranında “uzun bir salınım” (long swing) tahminine yol açacaktır. Bu şekilde uzun salınan sarkaç, sifıra yakın bir düzeyden başlamakta ve kapitalist sektörün büyüme oranı tarafından getirilen bir limite kadar ulaşmakta ve daha sonra doğal oran tarafından belirlenen daha düşük bir alt sınıra kadar inmektedir. Bu salınımda, Lewis modeli birinci kısmı, neoklasik model ise ikinci kısmı ilgilendirmektedir. Kişi başına sermaye düzeyleri ile büyüme oranlarının işaretlendiği bir grafikte, Bangladeş, Burma ve Nepal gibi düşük büyüme oranına sahip çok yoksul ülkeler ve Brezilya, Kore ve Tayvan gibi çok

³ Bununla birlikte, *Theory of Economic Growth* adlı kitapta bu konular geniş şekilde tartışılmaktadır.

yüksek büyüme oranlarına sahip orta düzeyde gelire sahip ülkeler ile Almanya ve ABD gibi büyümenin % 3-4 oranında gerçekleştiği zengin ülkelerde, tersine dönen U biçimli bir örnek sergilediği için, çapraz kesit yoluyla elde edilen veriler bu tahmini doğrulamaktadır. Birçok olgun ülkenin bir zaman serisi temeline dayalı tecrübesi de bu örneğe uygun düşebilecektir. Ancak, teknolojik ilerleme oranında ortaya çıkabilecek sürekli bir artış dolayısıyla, resim çok da açık değildir.

III – Görebildiğimiz kadıyla, Lewis ve Neoklasik yaklaşımlar arasındaki ilişki, “modern ekonomik kalkınma”nın karakteristik özelliklerini açıklamada tamamlayıcı bir parçadır. Bu yaklaşımlar, aynı olguyu açıklamaya çalışan farklı hipotezler değildir. Tamamlayıcılık durumu, hem Lewis hem de Solow, Swan ve öne çıkmış diğer neoklasik yazarlar (Meade ve Hicks gibi) tarafından da açık bir şekilde ifade edilmiştir. İstihdamı verili olarak kabul etme ve ücreti belirleme ya da ücreti verili olarak kabul etme ve istihdamı belirleme hususu, iki farklı zıt vakadır ve zamana ve yere göre kendi durumuna uygun uygulama biçimi kazanacaktır.

O halde, Lewis'in modeli niye yoğun bir şekilde tartışılmaktadır? Bunun çoğu nedeni, kırsal sektörde işgücü ve onun yeniden sayılması / hesaplanması süreciyle ilgili olarak 1954 tarihli makalesinde, Lewis'in yazdıklarından doğmaktadır. Onun modeli, sıfır marjinal verimlilik anlamına gelen kırsal sektördeki “gizli işsizliğin” (disguised unemployment) gerekli olduğunu belirtmektedir. Lewis, her ne kadar bu belli özel durumu açıklamalarında ve örneklerinde sık sık kullanmış olsa ve bu ifadenin Hindistan, Mısır ve Jameyka gibi dünyanın belirli kısımlarını içine aldığına inansa da, orijinal makalesinde bunu açık bir şekilde reddettiğine işaret etmektedir. Bu nedenle, bu olgu ampirik olarak doğrulanmamış olarak görülse de, “sınırsız arz” terimiyle, onun ifade etmek istediği tek şey, dış kaynaklı bir veri ücret düzeyinde ortaya çıkan bir emek arzı fazlası olduğundan, onun modeli uygulanamaz olarak görülmemelidir.

Lewis'in modeline yönelik eleştirilerin bir kısmı, kapitalist sektörde reel ücretleri endojen / içsel yapmaya çalıştığı görüşünden kaynaklanmaktadır. Modelde, açık bir şekilde belirtildiği gibi, Lewis, reel ücretlerin içsel olmasını, kırsal sektörde geçerli olan alternatif kazançların birtakım fonksiyonları olarak görmektedir. Popüler bir senaryo, toplam ürünü kendi üyeleri arasında eşit bir şekilde dağıtan ve kendi toprağına sahip olan tarımdaki ailelerin gerçekleştirdiği tarımsal faaliyetlerdir. Böylece, köysel tarım yoluyla elde edilen ortalama ürün, kapitalist sektörde ücret haline gelmektedir. Şayet kırsal sektörde toprak bereketli ise, bu durum mükemmel derecede elastik bir arz eğrisini ortaya çıkartabilmekte, böylece de ortalama ve marjinal ürün birbiriyle uyumlu olmaktadır. Bu durumda, işgücü piyasası ile ilgili Lewis modeli ve Neoklasik model özdeş hale gelmektedir. Bu durumdan yola çıkılırsa, kapitalist sektöre “sınırsız işgücü arzı” yaratan faktör, “sınırsız toprak arzı”dır. Çok geniş bir yelpazedeki tarihsel olaylara uygulanabildiğinden, bu, akılda tutulması gereken enteresan bir örnektir. Mesela

ABD'de 19. yüzyılın sonuna kadar, sanayi ücretlerinin tabanı, o devirde "40 hektar tarım arazisi ve bir katır" (forty acres and a mule) şeklinde tabir edilen ve işgücünün minimum düzeyde kazanabileceği parayı ifade eden bir meblağ ile ölçülmektedir.

Bununla birlikte, günümüzde yoğun nüfusa sahip olan az gelişmiş ülkeler örnek olarak alınır, arazi, kırsal kesimde kıt bir faktördür, bu nedenle ortalama ürün marjinal ürünü aşmaktadır (işgücü girdisindeki artışlara cevap olarak her ikisi de azalmaktadır). Bu koşullar altında, eğer tarımda ücret, marjinal ya da ortalama verimlilik temeline göre endojen / içsel olarak belirlenmişse, kapitalist sektöre yönelik işgücü arz eğrisi yukarıya doğru eğimli olacaktır. Eğer bir de kırsal alanlarda işgücü azaltıldığında toplam çıktıda bir değişikliğe yol açmayan, aksine sayıları azalan işgücünün kişi başına düşen payını artıran "gizli işsizlik" varsa, bu durum tam da konuya uygun olacaktır. Bu şekilde, tarımda "gizli işsizlik", kapitalist sektöre yönelen dikey işgücü arz eğrisi için ne gereklidir ne de yeterlidir, aksine bu durum onunla uyumluluk göstermektedir.

Modeli için zaruri olmasa da, Lewis, açık bir şekilde, yoğun nüfusa sahip az gelişmiş ülkelerdeki işgücünün büyük ölçüde sıfır marjinal verimliliğe sahip olduğuna inanmaktadır. "İşgücü" terimini açık bir şekilde "kişi" olarak kullandığı, bununla "çalışma saati"ni kastetmediği bilinmektedir. Orijinal makalesinde bu olgunun ne zaman ortaya çıktığından bahsetmektedir, şöyle ki: "... aile arazisi o kadar küçüktür ki, eğer aile üyelerinden bir kısmı başka istihdam olanakları bulurlarsa, ailenin geri kalan üyeleri araziye geçmişte olduğu gibi ekebilirler (elbetteki geri kalan üyeler daha sıkı çalışmak zorunda kalabilirler. Buradaki argüman, geri kalan üyelerin bu koşullarda daha fazla çalışmayı isteyebilecekleri önerisini içermektedir.)

Lewis, makalesinin bir sonraki cümlesinde, "bu durumun sadece kırsal kesimle sınırlı olmadığına" işaret etmekte ve çok sayıda kentsel örneklerden de bahsetmektedir (mesela pazardaki tezgahların hepsi aynı hacimde iş için rekabet etmektedirler, onların tümü değil de yalnızca bir kısmı daha fazla satış yapmaktadır). Bu nedenle, yakın zamanlarda Jacob Viner'in gözlemi sonucunda ortaya çıkan iddianın ne kadar çarpıcı olduğunu görmek şaşırtıcıdır. İddiaya göre, daha dikkatli şekilde tohum seçimi, ekimi, bakımı, biçimi ve toplanması ürün artışına imkan vermeyeceğinden, bu şekilde faaliyet gösterecek herhangi bir çiftlik tasarlamak imkansız olacaktır⁴. "Kişi" anlamındaki işgücü ile "çalışma" anlamındaki işgücü arasındaki farklılık, "gizli işsizlik" kavramının mantığıyla birlikte ele alındığında hayati öneme sahiptir. Çalışanların sayısı mevcut haliyle kaldığında, eğer her bir çalışan biraz daha fazla çalışırsa, hasıla artırılabilir ("çalışma saati"nin pozitif marjinal hasılatı), lakin ek hasılat çok yetersiz kalacağından ekstra

⁴ Lewis'in 1957 tarihinde yazdığı, ancak daha sonra yeniden basılan "Some Reflections on the Concept of Disguised Unemployment" makalesine bkz.: G. M. Meier (ed.), *Leading Issues in Development Economics*, Oxford University Press, 1970.

çabaya değmeyecektir. Bununla birlikte, bazı çalışanlar işten ayrıldığında, çalışmaya devam edenler aynı işgücü girdisini ve dolayısıyla önceki hasılayı sağladıklarında (“kişi”nin sıfır marjinal hasılası), yaptıkları işi çalışmaya değer bulabilirler. Bu cevap, Sen (1966) tarafından gerçekleştirilen değerli bir formel analizdeki bireylerin “rasyonel seçim”leriyle ve Lewis’in (1972) daha sonra yazdığı kapsamlı bir çalışmasıyla mükemmel derecede tutarlılık göstermektedir; ancak bu tutarlılık boş zamanla tüketim arasındaki değiş tokuşun, bağlantılı bir aralık boyunca sabit olduğu varsayımının kısıtlanması yoluyla sağlanabilir.

Bu çalışma, az gelişmiş ülkelerde tarımsal sektörlerde “gizli işsizliğin” olup olmadığı ve ne boyutlarda olduğu ile ilgili yoğun tartışmaların gözden geçirileceği uygun bir ortam değildir. Hem Hindistan’daki gizli işsizliğin % 25 olduğunu ifade eden ilk “tahminler”, hem de T. W. Schultz’un 1918’deki grip salgınının tarım hasılasında bir düşüşe yol açtığı ile ilgili örneğinin de gösterdiği gibi konuyu çürütücü iddialar, dikkatli yorumlanması gereken hususlardır⁵. Öte yandan, bir bütün olarak yaklaşılabilecek olunursa, çok büyük ölçekteki “gizli işsizliğin” çok büyük gizli gelişme potansiyeline sahip olduğu yönündeki iyimserliğin abartılmış olduğu görülmektedir. Bu durum, “büyük bir zayıf” (a big push) aracılığıyla yoksulluğun kısır döngüsünün kırılacağını öne süren Nurkse (1953) ve Rosenstein-Rodan (1943)’in teorilerini sakatlamaktadır, ancak daha önceden ifade edilen Lewis’in yaklaşımı, kalkınmanın nasıl ve neden başladığını açıklamaya kalkışmadığı için herhangi bir yara almamaktadır. Lewis, kendisini, geleneksel bir ekonomiden olgun bir sanayi ekonomisine geçiş sürecini biçimsel açıdan analiz etmekle sınırlamıştır.

Bu makalenin boyutu, Lewis’in çalışmasını devam ettiren çok sayıdaki yazarın tartışmalarına da olanak vermemektedir. Jorgenson (1961), doğası itibarıyla neoklasik olan alternatif bir “dual ekonomi” yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ranis & Fei (1964) ise, değişik saflara göre dualizmi ve geçişi ayrıntılı olarak tartışan bir yaklaşım sunmaktadır. Ayrıca, Dobb (1960) ve Sen (1960)’in monografilerinde de ifade edildiği gibi, tarımdaki işgücünün marjinal hasılasını aşan reel ücretlerin sözkonusu olduğu bir ekonomide, işgücünün uygun gölge ücreti ile ilgili olarak ve kalkınma projeleri için teknik tercihi ile ilgili çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışmaların çoğu, kalkınmakta olan ülkelerde pratisyenlere / uygulamada bulunanlara yönelik olarak Little & Mirrlees (1969) tarafından OECD için ve Dasgupta, Marglin & Sen (1972) tarafından UNIDO için hazırlanan maliyet-fayda analizini açıklayan etkili kitapçıkların içinde yer almıştır. Dual ekonominin iki sektörü arasındaki dış ticaret hadleri ile ilgili sorun da yoğun bir literatürün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu literatür, Erlich (1960) tarafından “primitif sosyalist birikim” (primitive socialist accumulation) olarak tanımlanan konu ile ilgili olarak 1920’lerde Sovyetler Birliği’nde Bukharin ve Preobrazhenski arasında gerçekleşen

⁵ Teori ve kanıtların kritik değerlendirmeleri için bkz.: Myrdal (1968, Ek 6), Wellisz (1968) ve Bhagwati & Chakravarty (1969).

etkileyici tartışmalarla bağlantılıdır. Bu konu, Hornby (1968), Bardhan (1970) ve Findlay (1973)'ün zamanlararası planlama modelleri bağlamında tartışılmıştır. Dual ekonominin Ramseyci optimal tasarruf modelini Dixit (1968) sağlamıştır. Lewis'in çerçevesi birçok tarihi olaya da başarılı şekilde uygulanmıştır. Örneğin, Kindleberger (1967) tarafından yapılan bir analiz, Avrupa'nın savaş sonrası büyümesinde güneydeki az gelişmiş bölgelerde yaşayan işgücünün "sınırsız arzı"nın rolüne vurgu yapmaktadır.

IV – Bu bölüm, Lewis'in ticaret–kalkınma bağlantısı ile ilgili görüşlerini araştırmaktadır. Bu konu, kalkınma sürecinin, mal, faktör ve teknolojinin ulusal sınırları aşan hareketliliğinden birçok şekilde etkilenmesi dolayısıyla hayati bir öneme sahiptir. Lewis, tezini öne sürdüğü çalışmasında ve kalkınma planlamasıyla ilgili ders kitabında, ticaret ile büyüme arasındaki ilişki üzerine çok yerinde gözlemlerde bulunurken, onun en orijinal görüşlerine 1954 yılında yazdığı ufuk açıcı tebliğinin açık ekonomi ile ilgili özet bölümünde rastlanmaktadır. Fikirlerinde zaman içinde ortaya çıkan gelişme, 1969'daki Wicksell Konferansı'nda büyük ölçüde övülmesine rağmen, kapalı ekonomi ile ilgili uzunca yazılmış birinci bölümle tezat teşkil edecek şekilde, makalenin bu kısmında büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Marshal'ın, ticaret ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki üzerinde duran meşhur gözlemlerine rağmen, bu durum, hiç şüphesiz ticaret teorisi ile ekonomik kalkınma çalışması arasındaki talihsiz ayrımı yansıtmaktadır.

Lewis, 1954 yılında yazdığı makalesinde, ilk kez Romen yazar Manoilescu (1931) tarafından ileri sürülen iddiayı bağımsız olarak geliştirmektedir. Manoilescu'nun iddiası, sanayideki ücretlerin tarıma nazaran fazla olduğu savından hareketle, az gelişmiş ülkelerde korumanın haklı olduğunu ifade etmektedir. Lewis'in analizine göre, imalat sanayinde işgücünün marjinal hasılası, gıda sanayindeki ortalama hasılaya eşittir, bunun nedeni tarımla uğraşan ailelerin paylaşımının (sosyal optimum, paylaşımın marjinal hasılaya eşit olmasını gerektirmektedir) az olmasındandır. Bu nedenle, imalat sanayinin hasılasını genişletmek ve gıda sanayinin hasılasını daraltmak amacıyla fiyat mekanizmasına müdahale durumu sözkonusu olmaktadır. Manoilescu'nun iddiası, Hagen (1958) tarafından gözden geçirilmiş ve daha sonra optimal müdahale teorisi bağlamında Bhagwati & Ramaswami (1963) ile Johnson (1965) tarafından devam ettirilmiştir. Kolayca gösterilebilir ki, hasılaya yönelik sübvansiyon / destek "ikinci en iyi" müdahale iken, imalat sanayine ücret sübvansiyonu en ideal olandır ya da "ilk en iyi" müdahaledir. Uygulanacak bir tarife / vergi, imalat sektöründe hasılanın yükseltilmesine gerçek etkide bulunacak, ancak tüketimi kısıtlayacaktır ve böylece müdahalenin hiç olmadığı bir durumla karşılaştırıldığında, refahı ya artıracak ya da azaltacaktır. Lewis, müdahalenin en iyi nasıl yapılacağı konusunu incelememiştir, ancak belli şartlar altında laissez-faire (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) anlayışına uygun düşmeyen tarifeleri açık bir şekilde desteklemektedir.

1954'teki makalesinde belirtilen ve Wicksell Konferansı'nda genişletilen diğer model, Manoilescu'nun iddiasıyla ilgili olan modelden daha orijinaldir ve daha ilginçtir; ve tamamen farklı politika önerileri getirmektedir. Bu öneri, çok basit fakat yaratıcı Ricardo-Graham modelidir. Modelde iki bölge ve üç ürün vardır, her bölge iki ürün üretmektedir, bu ürünlerden bir tanesi her ikisinde de ortaktır. Bu yüzden bir bölge (Kuzey) Çelik ve Gıda üretirken, diğer bölge (Güney) Kahve ve Gıda üretmektedir. Her iki bölge de üç malı tüketmektedir. Her bölge, ürettiği iki ürünle ilgili lineer (doğrusal) bir dönüşüm eğrisine sahiptir, böylece hem Çelik'in hem de Kahve'nin görece fiyatları Gıda'daki koşullar tarafından belirlenecektir. Her iki bölge arasındaki ticaret hadleri, talep koşullarından bağımsız olarak, lineerlik (doğrusallık) varsayımı dolayısıyla, ancak Gıda'daki görece işgücü verimlilikleri tarafından belirlenecektir. Böylece, şayet Güney'de 1 çalışan 1 Gıda ya da 1 Kahve üretirken, Kuzey'de 1 çalışan 5 Gıda ya da 1 Çelik üretirse, mal ticaret hadleri (commodity terms of trade) 1 Çelik'e karşılık 5 Kahve olacak ve çift faktör ticaret hadleri (double factorial terms of trade) ise 1 birim Kuzey çalışanına karşılık 5 birim Güney çalışanı olacaktır. Çift faktör ticaret hadlerinde birim olarak ortaya çıkan bu farklılık, Lewis tarafından Gıda'da işgücü verimliliğindeki eşitsizlik şeklinde açıklanmıştır (Marksist yazar Emmanuel (1972) "eşitsiz mübadele" (unequal exchange) olarak adlandırmıştır bu durumu). Bu eşitsizlik, Güney'deki geleneksel metotların devamını ve Kuzey'de makineleşme ve kimyasal gübre olarak somutlaşan modern bilim uygulamalarını yansıtmaktadır.

Eğer verimlilik değişiklikleriyle ilgili bazı gerçekçi değerlendirmeler yapılırsa, model, zaman üzerinden ticaret haddi sürecini analize uygulanabilecektir. Çelik'teki verimliliğin, Kahve'nin verimliliğinden daha hızlı bir şekilde artacağını bekleyebiliriz. Öyle ki, diğer şeyler eşit olduğunda, Güney lehine ticaret haddinin geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak, Lewis'in işaret ettiği gibi, uygun karşılaştırma, Kuzey'de Çelik ve Gıda'daki, Kuzey'de ise Kahve ve Gıda'daki verimlilik süreçleri arasındadır. Lewis, Wicksell Konferansı'nda, Kuzey'de Çelik'teki büyümenin Gıda'daki büyümeden daha yavaş bir şekilde gerçekleşirken, Güney'de Kahve'deki büyümenin Gıda'daki büyümeden daha hızlı olduğunu gösteren verilere atıfta bulunmuştur. Bu nedenle, Çelik'in fiyatı Kahve'nin fiyatına uygun olarak yükselmektedir, bunun anlamı mal ve buna benzer şekilde çift faktör ticaret hadlerinin zaman içerisinde Güney'in aleyhine dönmesidir. Lewis, bu nedenle, ticaret hadlerinin düzenli olarak bozulması tezinin (bu tez, Prebisch (1950) ve Singer (1950)⁶'la ilgilidir) modifiye edilmiş bir biçimi ile ilgili bir argüman sağlayabilmektedir.

Tekstil'i Kahve ile yer değiştirdiğimizde, bu modelde hiçbir şeyin değişmemiş olacağına dikkat edin. Böylece, emek-yoğun imalat sanayi ihracatının gelişimi, uzun

⁶ Ticaret haddiyle ilgili olarak Lewis'in modelinin ve onun modelinin Prebisch, Singer ver diğerleri tarafından gerçekleştirilen çalışma ile ilgisinin detaylı bir analizi için bkz.: Findlay (1979).

dönemde az gelişmiş ülkeler için Lewis'in uygun gördüğü bir strateji değildir. Bunun nedeni, Lewis'in bunu düşük-ücretli işgücü (geçimlik sektörde düşük verimliliği yansıtmaktadır) temelinde dayalı karşılaştırmalı üstünlüğün ebedileştirilmesi olarak görmesidir. Bu nedenle, Lewis'in tavsiye ettiği strateji, fiziki sermayeye ve insan sermayesine yatırım, teknolojik değişim ve hükümet yardımı yoluyla Gıda'da verimliliğin yükseltilmesidir. Az gelişmiş ülkeler şimdilerde artan oranda gıdanın daha geniş oranda ithalatçısı durumuna geldiklerinden, izlenmesi gereken strateji ithal ikamesidir. Ancak, genellikle bu stratejiyle ilgili olarak imalatçılara atfedilen öneme oldukça farklı bir cepheden yaklaşılmaktadır.

Bu noktada, Model A olarak ifade edilebilecek orijinal model ("kapitalist" sektörün görece genişlemesini kalkınmanın yolu olarak vurgulayan model) ile Model B olarak ifade edilecek halihazırdaki model ("geleneksel" sektörde verimlilik düzeyinin artışının önemini vurgulayan model) arasında açık bir uyumsuzluk sözkonusudur. Böylece, Lewis, Model B'yi temel alarak ileri sürmektedir ki, zengin ülkelere temel ürünler yerine imalat ihraç eden az gelişmiş ülkeler, yalnızca "bir bağımlılığı diğer bir bağımlılığa geçirir", bunu yapacaklarına eğer Gıda'da verimliliği artırmaya yoğunlaşırlarsa, ücret düzeyini yükseltebilecekler ve ticaret hadlerini geliştirebileceklerdir. Bununla birlikte, Model A bağlamında "geçimlik sektör daha verimli olduğu için reel ücretlerin Charybdis'inin⁷ yüksek olduğundan" bahsetmektedir. Bu durum, kar oranlarında bir düşüşe ve bundan dolayı da "kapitalist" sektörün genişlemesinde bir yavaşlamaya yol açmaktadır. Bu açık çelişkilerin ana nedeni, Model A'nın dinamik fakat kapalı olması, Model B'nin ise açık fakat statik olmasıdır. Alternatif kalkınma stratejileri düşünmeye uygun bir yapı (Gıda'da imalat sanayi ürününün ihracı ya da ithal ikamesi gibi), ancak açık dual ekonomilerin dinamik modelleri tarafından sağlanabilecektir. Buna ilişkin örnekler Hornby (1968), Bardhan (1970), Inada (1970) ve Findlay (1973, 2. Bölüm)'ün çalışmalarında bulunabilecektir. Her ülkenin izleyeceği doğru politika, hem iç hem de dışa yönelik olan karmaşık bir kısıtlamalar setine ve zaman içinde sosyal tercihlere bağlı olacaktır. Model A ve Model B, kabaca türeyebilecekleri geçerli politika sonuçlarını mümkün kılan yeterli yapıya sahip değildir.

Lewis'in yazıları, "kalkınmanın motoru" olan ticaretin etkinliği hakkında oldukça kökleşmiş bir şüphecilik üzerine oturmaktadır. Belki de bunun nedeni, 1930'lu yıllardaki Büyük Buhran'ın bizzat içinde yaşanmış olan deneyimdir ve Lewis'in daha sonraki yıllarda yayınladığı, Buhran'ın devasa etkilerinden bahseden *Economic Survey 1919-1939* adlı çalışmasıdır. Öyle ki, "planlayıcı, zararına olacak şekilde dış ticareti ihmal eder" benzeri çok sayıda ifadenin onun yazılarında bulunabilmesine rağmen, Lewis genellikle iç piyasa merkezli kalkınmayı desteklemekte ve Lewis'in "dengeli büyüme" (balanced growth) stratejisi,

---

⁷ Çevirenin Notu: Sicilya sahiline yakın ve klasik mitolojide kadın canavar olarak şahıslandırılan tehlikeli bir girdap.

görünürde bu sonla tasarlanmaktadır. Büyüyen bir ekonomide çeşitli sektörlerde arz ve talep arasındaki dengesizlik, ticaret açığına ve görece fiyatlarda keskin değişikliklere (bu durum, gelir dağılımı üzerindeki sonuçları itibariyle potansiyel olarak yıkıcıdır) yol açacaktır.

Lewis, “Adam Smith’in İki Yüzüncü Yıldönümü” için yazdığı denemesinde, Sanayi Devrimi’nin dünyanın tümü için 2 seçenek sunduğunu ifade etmektedir. Bu seçenekler; ya kendi teknolojik devrimini yaparak İngiltere’yi taklit etmektir; ya da birincil ürünlerini yeni metotlarla üretilen imalat sanayi mallarıyla değiştirmek suretiyle İngiltere ile ticaret yapmaktır⁸. Ticaret seçeneğini benimsemek daha kolaydır, ancak büyümenin gerçek motoru iç dinamiklere dayalı olmalıdır ve bu da ancak bir ülkenin kendi kendine sanayi ve tarım devrimi gerçekleştirmesiyle yerine getirilebilir. Myint’in bu denemeye ilgili yorumunda ifade edilmektedir ki, iki seçenek arasındaki kontrast abartılmaktadır. Birbirlerine alternatif olmaktan çok, ticaret ve teknolojik taklit, karşılıklı olarak her iki ülkeyi de güçlendirebilir ve Japonya örneğine bakıldığında ya da daha yeni olarak Kore ve Tayvan örneklerine bakıldığında, böyle de olmuştur. Çin’in günümüzdeki pragmatik / faydacı lideri de bu gerçeği anlamış gibi gözükmektedir. Elbette ki, ticaretin kendi başına geri kalmış bir ülkeyi modern bir gelişmiş ülkeye dönüştürmeye yetmeyeceği doğrudur. Hatta, örneğin ihracat sektörüyle bağlantısı olan “feodal” toprak sahiplerinin politik gücünün artırılmasının önüne büyük ihtimalle engeller dahi koyabileceklerdir. Ne var ki, günümüz az gelişmiş ülkeler bağlamında, ticaret ve büyüme arasında pozitif bir işbirliği olduğuna dair bol miktarda delil vardır. Bu deliller, Little, Scitovsky & Scott (1970), Diaz Alejandro (1975) ve Bhagwati (1978) tarafından bu alanda gerçekleştirilen değerli ampirik araştırmalardan elde edilebilmektedir.

V – Az gelişmiş ülkelerin ekonomik problemlerini araştıran bir kişi olarak Lewis’in itibarı ve otoritesi, büyük ölçüde onun bu problemlere daima dünya ekonomisinin bir bütün olarak gelişmesi bağlamında bakması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısı, doğal olarak Lewis’in dünya ekonomisinin “merkezi” olarak adlandırdığı kalkınmış ülkelerin ekonomik tarihçelerine ve bu ülkelerin “periferi” ile ilişkilerine dair derin bir bilgi gerektirmektedir. ***Economic Survey 1919-1939*** adlı çalışmasında, sözkonusu yıllarla ilgili görüşlerini sunarken büyük ölçüde diğer yazarların çalışmalarından istifade etmiş, fakat sonraki yıllarda bilimsel çabalarının büyük çoğunluğunu kantitatif ekonomi tarihçesi alanına adanmıştır. Adı hiçbir zaman “Cliometrics*” ile ilişkilendirilmemiş olsa da, özellikle “World Production, Prices and Trade 1870-1960” hakkında 1952 yılında yazdığı makalesinin ışığında (bu makalede, dünya imalat, gıda ve temel ürünler üretimi ve

⁸ Bkz.: Lewis (1976).

* Çevirmenin Notu: Cliometrics, “ileri matematik kavramlar ve bilgisayar teknikleri ile istatistiki bilgilerin kullanılmasıyla elde edilen iktisat tarihi çalışması” olarak ifade edilmektedir.

ticareti ile ilgili basit bir ekonometrik model oluşturmakta ve tahminlerde bulunmaktadır), onun muhakkak bu alanda öncü olarak anılması gerekmektedir. Onun dünya ekonomi tarihiyle ilgili çalışması, son kitabı **“Growth and Fluctuations 1870-1913”** (Allen & Unwin, 1978) adlı kitabı ile doruğa ulaşmıştır.

Bu kitap, sadece Lewis tarafından yazılabilecek gerçekten olağanüstü bir çalışmadır. Başka hiç kimse, bu kitabı yazmaya yetecek niteliklere (keskin teorik öngörü, geniş tarih bilgisi ve istatistiki verilerin toplanmasında ve analiz edilmesinde titiz bir işçilik) sahip değildir. Sonuç, yalnızca bir Schumpeter'in toparlayabileceği, teori, tarih ve istatistikten oluşan bir kombinasyondur. “Büyümenin motoru”, dört “merkez” ülkenin (İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD) imalatının genişlemesinde görülmektedir. Bu motorun güçlü fakat düzensiz çalışması, her ülke için ayrı ayrı hesaplanmakta ve karşılaştırılmakta, hasıla ve fiyatlarla ilgili süreçlerin ve dalgalanmaların çok ilginç analizleri yapılmaktadır. Dünya sanayi liderliğinden İngiltere'nin inisi ve Almanya ile ABD'nin çıkışı, çalışmanın bu yönünün önemli bir konusudur.

Büyümenin motorundan yayılan “titreşim” dünyanın geri kalan ülkelerine de ulaşmaktadır. Lewis, iki farklı gurup ülkede gözlenen çelişen etkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tropikal bölgeler, bugünkü az gelişmiş ülkelerin çoğu ile ılıman Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve Arjantin gibi “son yerleşim bölgelerini” içermektedir. Her iki bölgenin rolü, imalat ürünleri ile mübadele edilmek üzere “merkez”e temel ürünler ihraç etmekten, aralarında temel bir farklılık bulunmaktaydı. “Periferi”nin ılıman bölgesi, Avrupa'dan göç eden insanlardan oluşmaktaydı ve büyük ihtimalle oradaki ücret düzeyi, vasıfsız işgücüne Avrupa düzeyinde bir yaşama standardı sağlayacak kadar yüksekti. Diğer yandan, tropik bölgede, Hintli ve Çinli amelenin (vasıfsız işgücünün) “sınırsız arzı” nedeniyle, ücretler ancak geçimlik düzeyde elde edilmekteydi. 1880'li yıllarda iki bölgedeki vasıfsız işgücünün ücret düzeyleri arasındaki fark bire dokuz (1/9) şeklindeydi ve Gıda'da Avrupalı ve Asyalı işgücü arasındaki işgücü verimliliği farkını yansıtıyordu. Bunun anlamı şu şekilde açıklanabilir: yün, buğday, et ve süt ürünleri ihracatçıları çok tatminkar mal ve faktör ticaret hadlerine sahip olurlarken, kahve, çay, şeker, kauçuk ve hint keneviri ihracatçıları ise çok yetersiz hadlerle karşı karşıya kalmıştır. Elbette ki bu durum, “periferi”nin bu iki bölgesinde, iç piyasanın hacmi ile sanayileşmenin ve ithal ikamesinin görünümü üzerinde vahim sonuçlar doğurmuştur.

Göç, ticaret hadleri ve sanayileşme arasındaki bu ilişki, Lewis'in, açıkça izole edilmiş bir olguyu, rasyonel ve uyumlu bir şekilde bir bütünlü birleştirmedeki olağanüstü kabiliyetine bir örnektir. Bu şekilde, teori ve tarih, geçmiş ve gelecek birbirini aydınlatmaktadır. İktisat tarihi, Lewis'in ellerinde belli bir ulusal ekonominin geçmişteki bazı yönlerini ele alan bilinen doktrinlerin sıkıcı “uygulaması” olmaktan çıkmakta, iktisat teorisi de, yine onun ellerinde uzay-zaman koordinatları olmaksızın genel mantıkta steril bir uygulama olmaktan çıkmaktadır.

Onun ekonomiye katkısı, az gelişmiş ülkelerin kendi sorunları için yaptıkları katkıları aşmaktadır. Lewis, tüm kariyeri boyunca vizyon, cesaret ve sabır sahibi olmuş, artan oranda uzmanlaşmanın geçerli olduğu bir çağda, az hakkında daha çoğu keşfetmeye kendisini adanmış ve böylece geçen yüzyıl boyunca dünya ekonomisinin yapısı ve gelişimini en iyi anlayan ve aktaran kimse olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alejandro, C. F. Diaz: Trade policies and economic development. In *International trade and finance* (ed. P. B. Kenen). Cambridge University Press, 1975.
- Bardhan, P. K.: *Economic growth, development and foreign trade*. Wiley, 1970.
- Bhagwati, J.: *Anatomy and consequences exchange control regimes*. Ballinger, 1978.
- Bhagwati, J. & Chakravarty, S.: *Contributions to Indian economic analysis: A survey*. American Economic Review Supplement, September 1969.
- Bhagwati, J. & Ramaswami, V. K.: *Domestic distortions, tariffs and the theory of optimum subsidy*. *Journal of Political Economy*, February 1963.
- Chenery, H. B. & Syrquin, M.: *Patterns of development 1950-1970*. Oxford University Press, 1975.
- Dasgupta, P., Marglin, S. & Sen, A. K.: *Guidelines for project evaluation*. United Nations, 1972.
- Dixit, A. K.: *Optimal development in the labor surplus economy*. *Review of Economic Studies*, January 1978.
- Dobb, M. H.: *An essay on economic growth and planning*. Routledge and Kegan Paul, 1960.
- Emmanuel, A.: *Unequal exchange*. Monthly Review Press, 1972.
- Erllich, A.: *The Soviet industrialization debate*. Harvard University Press, 1960.
- Fei, J. H. C. & Ranis, G.: *Development of the labor surplus economy*. Irwin, 1964.
- Findlay, R.: *International trade and development theory*. Columbia University Press, 1973.
- Findlay, R.: *Fundamental determinants of the terms of trade*. Forthcoming in *Past and prospects of the economic world order* (ed. S. Grassmann and E. Lundberg). Macmillan, 1979.
- Hagen, E.: *An economic justification of protectionism*. *Quarterly Journal of Economics*, November 1958.
- Harris, J. R. & Todaro, M. P.: *Migration, unemployment and development: A two-sector analysis*. *American Economic Review*, March 1970.
- Hornby, J. N.: *Investment and trade policy in a dual economy*. *Economic Journal*, March 1968.
- Inada, K.: *Development in monocultural economics*. *International Economic Review*, June 1971.
- Johnson, H. G.: *Optimal trade intervention in the presence of domestic distortions*. In *Trade, Growth and the Balance of Payments* (ed. R. E. Baldwin et al., Rand McNally, 1965).

- Jorgenson, D. W.: The development of adual economy. *Economic Journal*, June 1961.
- Kindleberger, D. P.: *Europe's post-war growth*. Harvard University Press, 1967.
- Lewis, W. A.: *Economic survey 1919-1939*. Allen and Unwin, 1949.
- Lewis, W. A.: *Principles of economic plan- ning*. Allen and Unwin, 1949.
- Lewis, W. A.: *Overhead costs*. Allen and Unwin, 1950.
- Lewis, W. A.: *World production, prices and trade*. Manchester School, May 1952.
- Lewis, W. A.: *Economic de(velopment with unlimited supplies of labour*. Manchester School, May 1952.
- Lewis, W. A.: *Theory of economic growth*. Allen and Unwin, 1955.
- Lewis, W. A.: *Development planning*. Allen and Unwin, 1965.
- Lewis, W. A.: *Politics in West Africa*. Ox- ford University Press, 1965.
- Lewis, W. A.: *Aspects of tropical trade 1883- 1965*. Almqvist & Wiksell, 1969.
- Lewis, W. A.: *Tropical development 1880- 1913*. Allen and Unwin, 1970.
- Lewis, W. A.: *Reflections on unlimited labour*. In *International economics and development* (ed. L. Di Marco). Academic Press, 1972.
- Lewis, W. A.: *The diffusion of develop- ment*. In *The market and the state* (ed. T. Wilson). Oxford, 1976.
- Lewis, W. A.: *The evolution of the internatio- nal economic order*. Princeton University Press, 1977.
- Lewis, W. A.: *Growth and fluctuations 1970- 1913*. Allen and Unwin, 1978.
- Little, I. M. D. & Mirrless, J. A.: *A manual of industrial project analysis in developing countries*. OECD, 1969.
- Little, I. M. D., Scitovsky, T. & Scott, M. F.: *Industry and trade in some develop- ing countries*. Oxford University Press, 1970.
- Manoilescu, M.: *The theory of protection and international trade*. London, 1931.
- Myint, H.: *Theories of welfare economics*. London, 1948. Myrdal, G. *Asian drama*. New York, 1968.
- Nurkse, R. *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. Oxford, 1953.
- Prebisch, R.: *The economic development of Latin America and its principal problems*. United Nations, 1950.
- Rosenstein-Rodan, P. N.: *Problems of industrialization of Eastern and South- Eastern Europe*. *Economic Journal*, Sep- tember 1943.
- Sen, A. K.: *Choice of techniques*. Blackwell, 1960.
- Sen, A. K.: *Peasants and dualism with and without surplus labor*. *Journal of Political Economy*, October 1966.

Singer, H. W.: The distribution of gains between investing and borrowing countries. American Economic Review, May 1950.

Turnham, D.: The employment problem in less developed countries: A review of evidence. OECD, 1971.

Viner, J.: Reflections on the concept of disguised unemployment. Reprinted in Leading issues in development economies (ed. G. M. Meier. Oxford, 1970.

Wellisz, S.: Dual economies, disguised unemployment and the unlimited supply of labor. Economica, February 1968.

EK: BİBLİYOGRAFYA

W. Arthur Lewis Tarafından Gerçekleştirilen Yayınlar: *

KİTAPLAR:

1. Economic Problems of Today. London, 1940.
2. Economic Survey, 1919-39. London and New York, 1949.
3. Overhead Costs. London and New York, 1949.
4. The Principles of Economic Planning. London, 1950.
5. The Theory of Economic Growth. London and Homewood, Ill., 1955.
6. Politics in West Africa. (The Whidden Lectures). London and New York, 1965.
7. Development Planning. London and New York, 1966.
8. Some Aspects of Economic Development. (The Aggrey Memorial Lectures) Accra, 1969.
9. Aspects of Tropical Trade, 1883-1965. (The Wicksell Lectures) Stockholm, 1969.
10. (Editor) Tropical Development 1883-1913. London, 1971.
11. Growth and Fluctuations 1870-1913. George Allen and Unwin, London, 1978. Official papers
12. Industrial Development in the Caribbean. Caribbean Commission, 1949.
13. Land Settlement Policy. Caribbean Commission, 1950.
14. (With others) Measures for the Economic Development of Under-Developed Countries. United Nations, 1951.
15. (With others) Report on National Fuel Policy. U.K. Government, 1952.
16. Industrialization and the Gold Coast. Gold Coast Government, 1953.
17. Eastern Caribbean Federation. West Indian Federal Government, No.

---

* Bu bibliyografya, editörün ricası üzerine Prof. Dr. Arthur Lewis tarafından oluşturulmuştur. Kitap incelemeleri, gazete yazıları ve diğer küçük hacimli çalışmalar bibliyografyanın dışında bırakılmıştır.

45, 1962.

18. Proposals for an Eastern Caribbean Federation of Eight Territories. West Indies Federal Government, No. 51, 1962.

19. (With others) Partners in Progress. "Pearson Commission", Report to the World Bank, Washington., 1969.

20. Presidential Address on Unemployment to the Board of Governors, Caribbean Development Bank. Barbados, 1972.

21. Some Constraints on International Banking. Caribbean Development Bank, Barbados, 1972.

22. Presidential Address on the Shortage of Entrepreneurship to the Board of Governors, Caribbean Development Bank. Barbados, 1973.

MONOGRAFİ VE BROŞÜRLER:

23. Labour in the West Indies. Fabian Society, London, 1939.

24. Monopoly in British Industry. Fabian Society, London, 1945.

25. Aspects of Industrialization. National Bank of Egypt, Cairo, 1953.

26. Economic Problems of Jamaica. Daily Gleaner, Kingston, 1964.

27. The Agony of the Eight. Barbados Advocate, Bridgetown, 1965.

28. Reflections on Nigeria's Economic Growth. O.E.C.D., Paris, 1967.

29. Socialism and Economic Growth. (The Annual Oration). L.S.E., London, 1971.

30. The Evolution of Foreign Aid. (The David Owen Memorial Lecture) University of Wales, Cardiff, 1972.

31. Development Economics: An Outline. General Learning Corporation Modules, Morristown, N.J., 1973.

32. Dynamic Factors in Economic Growth. Tata Memorial Lectures, Orient Longman, New Delhi, 1974.

33. The University in Less Developed Countries. International Council for Educational Development, New York, 1974.

34. The Evolution of the International Economic Order. Janeway Lectures, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1978.

35. LDCs and Exchange Stability. Per Jacobsson Lecture. IMF, Washington, D.C. 1978. Chapters in books

36. "Nationalization as an Alternative to Monopoly Control: the British Experience", in Monopoly and Competition and their Regulation, ed. E. H. Chamberlin, London, 1954.

37. "The Economic Development of Africa", in Africa in the Modern World, ed. Calvin W. Stillman, Chicago, 1955.

38. "The Economic and Social Council", in The United Nations, ed., E. A. Wortley, Manchester, 1957.

39. "The Shifting Fortunes of Agriculture", in Report of the Tenth International Conference of Agricultural Economics, London, 1959.
40. "Sponsored Growth: Challenge to Democracy", in Problems of Economic Growth, ed. M. K. Haldar and E. Ghosh, Delhi, 1959.
41. "Economic Conditions for Greater Agricultural Output", Report of the Annual Meeting of the British Association for the Advancement of Science, 1960.
42. "Depreciation and Obsolescence as Factors in Costing", in Depreciation and Replacement Policy, ed. J. L. Meij, Amsterdam, 1961.
43. "The Emergence of West Africa", in The Promise of World Tensions, ed. Harland Cleveland, New York, 1961.
44. "Science, Man and Money", in Science and the New Nations, ed. Ruth Gruber, New York, 1961.
45. "Competition and Regulation in the West Indies", in Economic Systems of the Commonwealth, ed. Calvin B. Hoover, Durham, N.C., 1962.
46. "Tensions in Economic Development", in Restless Nations, ed. Lester B. Pearson, New York, 1962.
47. "Industrialisation and Social Peace", in Conference Across a Nation, Report of H. R. H. The Duke of Edinburgh's Study Conference, Macmillan's of Canada, 1963.
48. "Social Services in Development Planning", in Planning for Economic Development in the Caribbean. Report of a Caribbean Organization Conference, Puerto Rico, 1963.
49. "Closing Remarks", in Inflation and Growth in Latin America, ed. W. Baer and I. Kerstenetzky, New Haven, 1964.
50. "Economic Development and World Trade", in Problems in Economic Development, ed. E. A. G. Robinson, London, 1965.
51. "African Economic Development", in Africa: Progress Through Co-operation, ed. J. Karefa-Smart, New York, 1966.
52. "Planning Public Expenditure", in National Economic Planning, ed. M. F. Millikan, New York, 1967.
53. "Unemployment in Developing Areas", in A Reappraisal of Economic Development, ed. A. M. Whiteford, Chicago, 1967.
54. "International Trade and Economic Growth", in Fiscal and Monetary Problems in Developing States, ed. D. Krivine, New York, 1967.
55. "Development Planning", in International Encyclopedia of the Social Sciences, 1968.
56. "Economic Aspects of Quality in Education", in Qualitative Aspects of Educational Planning, ed. C. E. Beeby, Paris, 1969.
57. "On Being Different", in Speeches made at the 1971 Graduation Ceremonies of the University of the West Indies. Kingston, 1971.
58. "Objectives and Prognostications", in The Gap Between Rich and Poor

Nations, ed. G. Ranis, London, 1972.

59. "Reflections on Unlimited Labour", in *International Economics and Development. (Essays in Honour of Raoul Prebisch)*, ed. V. di Marco, New York, 1973.

60. "The Development Process", in *The Case for Development: Six Studies*. United Nations, New York, 1973.

61. "Development and Distribution", in *Employment, Income Distribution and Development Strategy*, Edited by Alec Cairncross and Mohinder Puri, Macmillan Press, London, 1976.

62. "The Diffusion of Development", in *The Market and the State*, Edited by Thomas Wilson, Oxford University Press, Oxford, 1976.

MAKALELER:

63. "The Inter-relations of Shipping Freights." *Economica*, 1941.

64. "The Two-Part Tariff." *Economica*, 1941.

65. "The Economics of Loyalty." *Economica*, 1942.

66. "Monopoly and the Law." *Modern Law Review*, 1943.

67. "An Economic Plan for Jamaica." *Agenda*, 1944.

68. "Competition in Retailing." *Economica*, 1945.

69. "Spare Time Activities of Employees." *Modern Law Review*, 1946.

70. "Fixed Costs." *Economica*, 1946.

71. "The Prospect Before Us." *The Manchester School*, 1948.

72. "Colonial Development." *Transaction of the Manchester Statistical Society*, 1949.

73. "Whither Prices?" *District Bank Review*, 1949.

74. "The British Monopolies Act." *The Manchester School*, 1949.

75. (With F. V. Meyer) "The Effects of an Overseas Slump on the British Economy." *The Manchester School*, 1949.

76. "Developing Colonial Agriculture." *The Three Banks Review*, 1949. (Also published in *Attitude to Africa*, London, 1954).

77. "Sur Quelques Tendances Seculaires." *Economie Appliquee*, 1949.

78. "The Price Policy of Public Corporations." *The Political Quarterly*, 1950.

79. "Food and Raw Materials." *District Bank Review*, 1951.

80. "The Future of World Trade." *Scope*, 1952.

81. "World Production, Prices and Trade, 1870-1960." *The Manchester School*, 1952.

82. "Reflections on South East Asia." *District Bank Review*, 1952.

83. "United Nations Primer for Development: A Comment." *Quarterly Journal of Economics*, May 1953.

84. "Thoughts on Land Settlement." *Journal of Agricultural Economics*,

1954.

85. "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour." The Manchester School, 1954.

86. "Trade Drives." District Bank Review, 1954.

87. (With P. J. O'Leary) "Secular Swings in Production and Trade, 1870-1913." The Manchester School, 1955.

88. "Investment Policy." Bulletin of the Oxford Institute of Statistics, 1955.

89. (With Alison Martin) "Patterns of Public Revenue and Expenditure." The Manchester School, 1956.

90. "International Competition in Manufactures." American Economic Review, May 1957.

91. "Recent Controversies over Economic Policy in the British Labour Party." World Politics, 1958.

92. "Unlimited Labour: Further Notes." Manchester School, 1958.

93. "Employment Policy in an Underdeveloped Area." Social and Economic Studies, 1958.

94. "On Assessing a Development Plan." Ghana Economic Bulletin, 1959.

95. "Education and Economic Development." Social and Economic Studies, 1961.

96. "Education for Scientific Professions." Daedalus, 1962.

97. "Secondary Education and Economic Structure." Social and Economic Studies, 1964.

98. "A Review of Economic Development." (Richard T. Ely Lecture) American Economic Review, May 1965.

99. "Unemployment in Developing Countries." (Stephenson Memorial Lecture), World Today, January 1967.

100. "World Trade since the War." Proceedings of the American Philosophical Society, 1968.

101. "Black Power and the American University." University: A Princeton Magazine, 1969.

102. "The Economic Profile of the American Black." Journal of Religion and Health, October 1970.

103. "Summary: The Causes of Unemployment in Less Developed Countries." International Labour Review, May 1970.